

14. Рамм Б.Я. Папство и Русь в X–XV веках [Электронный ресурс] / Б. Я. Рамм. – М.; Л., 1959. – 282 с. – Режим доступа: http://www.krotov.info/libr_min/17_g/am/m_0.htm
15. Рапов О. М. Русская церковь в IX – первой трети XII в. Принятие христианства / О. М. Рапов. – М. : Высш. шк., 1988. – 416 с.
16. Рыбаков Б. А. Киевская Русь и русские княжества XII–XIII вв.: Киевская Русь и исторические судьбы восточных славян. К 1500-летию Киева / Б. А. Рыбаков. – М. : Наука, 1982. – 589 с.
17. Сахаров А. Дипломатия княгини Ольги / А. Сахаров // Хроніка 2000: укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 271–311.
18. Сахаров А.Н. Дипломатия Древней Руси: Зарождение древнерусской дипломатии / А. Н. Сахаров. – М. : Педагогика, 1987. – 128 с.
19. Соловьев С.М. Сочинения : в 18 кн. Кн. 1. Т. 1–2 / С. М. Соловьев ; отв. ред.: И. Д. Ковальченко, С. С. Дмитриев ; вступ. ст.: Н.Д.Ковальченко, С.С.Дмитриев. – М. : Мысль, 1988. – 797 с.
20. Тихомиров М. Н. Древняя Русь / М. Н. Тихомиров ; предисл. М. Т. Белявского. – М. : Наука, 1975. – 429 с.

УДК 271.2(477.53)

Гура Олексій Анатолійович

*к.і.н., доцент кафедри історії України
Полтавського національного
педагогічного університету
імені В.Г. Короленка
(м. Полтава)*

Гура Марія Вікторівна

*бібліотекар I категорії
відділу науково-методичної та
культурно-просвітницької роботи
бібліотеки М.А. Жовтобрюха
(м. Полтава)*

ПРАВОСЛАВНІ ХРАМИ ПОЛТАВЩИНИ: ТАЄМНИЦІ І ЛЕГЕНДИ

У статті проаналізовано причини появи тасмниць та легенд навколо історії православних храмів Полтавщини, подано маловідомі факти функціонування церков.

Ключові слова: *православний храм, культові споруди, культова архітектура, релігійна громада, державний апарат, атеїзм, тасмниці, легенди, Полтавщина, Гоголь.*

Серед людських поколінь, серед текучих віків височать незрушно, оклецавши себе символами-оздобами, кам'яними химерами, вкарбувавши в собі пристрасті епох. І коли ті, далекі, прийдучі, виринувши з глибин всесвіту, наблизяться колись до нашої планети, перше, що їх здивує, безсумнівно, будуть... собори! І вони: інозоряні, теж стануть дошукуватись тайни пропорцій, ідеального суголосся думки й матеріалу, шукатимуть ніким досі не розгадані формули вічної краси!

Олесь Гончар

Становлення та розвиток православного зодчества України пройшов низку етапів. Упродовж багатомісячної історії православна архітектура неодноразово зазнавала нищення. Період феодальної роздробленості Русі, монголо-татарська навала, Руїна – суттєво вплинули на розвиток храмового будівництва в Україні. Справжні випробування чекали на православні храми після встановлення більшовицького режиму. Їхня доля безпосередньо залежала від партійних інтересів, політичних амбіцій партійного та державного апарату. Для виконання владних завдань активно використовувався репресивно-каральний апарат. Православні клірики, вірні повною мірою відчули це на собі [1, с. 514]. Різноманітні заборони, переслідування віруючих, арешти священнослужителів та прихожан, закриття храмів, перетворення культових споруд на зерносховища, склади, майстерні, клубна музеї атеїзму – наклали свій відбиток на історію православних храмів. Цілком логічно, що історія низки храмів має «білі плями» або ж обросла таємницями, легендами та переказами.

Історія окремо взятого храму своєрідна, неповторна і унікальна. Зважаючи на обсяг статті, ми вирішили зупинитися на найменш відомих та цікавих моментах з історії православних храмів Полтавщини.

Так, упродовж 1833–1837 рр. у Глобиному був збудований кам'яний Архангело-Михайлівський храм. Його заклали на честь померлого чоловіка Анастасії Андріївни Руденко. Храм розташовувався у центрі поселення на найвищому місці. Головна цінність цієї пам'ятки архітектури – поєднання архітектором П. Менгелесомримського стилю-базиліки з елементами російського і українського зодчества. Храм мав поховальні камери та три входи. При ньому діяла бібліотека, жіноча церковно-приходська школа та церковна лавка. Відкрив та освятив церкву полтавський єпископ Гедеон у вересні 1837 р..

Зруйновано храм у 1933 р. за «порадою» голови ВУЦВК Григорія Івановича Петровського. Після одного з візитів до Глобиного, Г. Петровський урочисто виступив перед церквою із закликом використати цеглу храму на адміністративні та культурно-освітні приміщення.

Упродовж кількох місяців будівля була знесена, а через деякий час вирубаний церковний сад. Для укріплення греблі через р. Сухий Омельничок використали ґрунт, на якому стояв храм. Така ж доля спіткала і поховальні камери родинної усипальниці Л.П. Руденка та А.А. Руденко[2].

Історія іншої пам'ятки – Христоріздвяного цегляного храму у селі Вергуни Хорольського району, тісно пов'язана з повстанням селян. 5 січня 1799 р. у с. Турбаях Градизького повіту Катеринославського намісництва (тепер Глобинський район Полтавської області) відбувся антифеодальний селянський виступ. Саме під час повстання загинули поміщики Іван, Степан та Марія Базилевські – представники старшинського роду Базилевських. Виступ турбайвських селян знайшов широке відображення у пісенній народній творчості, художній літературі та легендах. У народній пісні співається:

Од Турбаїв до Вергунів покопані шанці –
Як побили Базилевців у п'ятницю вранці.
Ой, на горі вогонь горить, а в долині димно, –
Як побили Базилевців – усім панам дивно.

Після трагічних турбайвських подій у селі Вергуни (яке також належало Базилевським) було закладено храм у стилі російського ампіру, який мав слугувати усипальницею Базилевських. Будівництво храму тривало упродовж 1801–1807 рр. Церква у плані постала кругла, із двома баштами-дзвіницями та сімома входами. Висота храму складала близько 28 м. У композиційно-плановому вирішенні споруди було використано схему храму-ротонди. Після затвердження ескізного проекту та кошторису фінансування храму взяли на себе поміщики (зокрема, особисто, Базилевські). Проте під час будівництва виявилось, що коштів на завершення робіт не вистачає. Представникам релігійної громади, які хотіли допомогти своїми фінансами, було запропоновано можливість увічнити своє зображення серед святих, янголів чи пророків. Діяв принцип – більше пожертвувань – більший чин. Кожному меценату гарантувався оригінал портрета, зображення з якого переносилося на стіну храму. На початку 1980-х рр. у селі ще зберігалися кілька портретних зображень, виконаних на картоні олійними фарбами, що свого часу були використані як ескізи майбутніх розписів церкви.

У різний час при церкві діяли світська та жіноча церковнопарафіальна школи, земське училище та церковна бібліотека. Починаючи з 1936 р. приміщення храму використовувалося як склад для місцевого колгоспу. Після 1945 р. споруду використовували як зерносховище, а усипальню – для зберігання насінневого фонду картоплі[3]. Зараз храм перебуває в аварійному стані і не функціонує.

Наступна наша пам'ятка – Миколаївська церква на околиці смт Диканька, яку було засновано удругій половині XVII ст. За універсалом гетьмана Івана Самойловича від 1687 р. село та навколишні ліси належали генеральному судді Війська Запорізького Василю Кочубею. Саме за його ініціативи та з благословення Чернігівського архієпископа Лазаря Барановича розпочалося будівництво храму. Назву церкви пояснює дивовижна легенда. Нібито, одного разу в лісі на південно-західній околиці Диканьки, відразу після грози, з'явилася ікона Миколи Чудотворця. Люди побачили ікону й перенесли її до сільської церкви. Через деякий час після грози, абсолютно не зрозумілим чином, ікона знову опинилася у лісі.

Саме тоді було прийнято рішення побудувати на тому місці церкву, а в ній розмістити ікону. Припускають, що саме завдяки цій іконі з'явився на світ відомий письменник Микола Васильович Гоголь. Варто зазначити, що його мати Марія Іванівна Гоголь-Яновська за 30 верст з Василівки (нині с. Гоголеве) ходила в церкву до цієї ікони, годинами молилася біля неї, щоб зняти прокляття зі своєї сім'ї (перші дві її дитини народилися мертвими). На честь цієї церкви та її Чудотворної ікони вона назвала новонародженого сина Миколою[4].

Сучасного вигляду церква набула в період 1794–1797 рр.. Її проект, у стилі класицизму, виконав відомий зодчий тієї епохи М. Львов. Він одним із перших звернувся до ротондальної форми, що саме набувала поширення у культовій архітектурі. При будівництві храму М. Львов вперше застосував систему подвійного купола. Цей прийом пізніше використав архітектор А. Вороніхін при будівництві знаменитого Казанського собору у Санкт-Петербурзі. У міжкупольному просторі на третьому поверсі Миколаївської церкви знаходяться хори. На внутрішній поверхні великого зовнішнього купола були виконані розписи на біблійські теми, серед яких виділялися голубе небо й ангели. Коли церковний хор співав під час служби, то здавалося, що його мелодійні звуки лунали прямо з небес. Чарівні звуки пісень, що линули високо над головою, підсилювалися чудовою акустикою храму.

Іншою таємницею храму є знамениті «повітряні печі», розміщені між першим та другим поверхами. Вони не тільки обігрівали, а й провітрювали приміщення, зберігаючи постійну температуру і вологість[5].

Після встановлення радянської влади в Україні храм кілька разів було пограбовано. У приміщенні церкви діяв музей атеїзму, який до 1972 р. функціонував на громадських засадах, а згодом, до 1989 р., як відділ Диканського історико-краєзнавчого музею. Багато цінних церковних речей було втрачено [6]. Ікона Миколи Чудотворця, ймовірно

всього оригінал, зберігається в Полтавському художньому музеї (галерея мистецтв) імені Миколи Ярошенка.

Не менш таємничою є історія іншого храму Диканьки – Троїцького. Храм збудовано у 1780 р. на місці дерев'яної Хрестовоздвиженської церкви, щозапочаткувало зведення у Диканьці кам'яних культових споруд.

Троїцька церква збудована в стилі пізнього бароко. У плані вона має вигляд хреста з округлими формами. Її кути оформлені пілястрами та прямокутними колонами, стіни з великою кількістю ліпних прикрас завершувалися високими карнизами.

До Троїцької церкви ходили переважно козаки та багаті міщани, що жили неподалік у центрі села. Найбільше прихожан збиралося тут у день Святої Трійці. Полюбляв бувати в церкві Микола Гоголь. Пізніше у знаменитій повісті «Ніч перед Різдом» письменник згадував Троїцький храм: «...Кузнецбылбогобоязливыйчеловек и писал часто образа святых, и теперьещеможно найти в Т... церквеегоЕвангелиста Луку. Но торжеством егоискусствабыла одна картина, намалеванная на стене церковной в правом притворе, в которойизобразил он святого Петра в день Страшного суда, с ключами в руках, изгонявшегоизада злого духа...» [7]. Далі М. Гоголь говорить про Вакулу: «...он выдержалцерковноепокаяние и выкрасил даром весь левыйкрылос зеленою краскою с краснымцветами. Это, однако ж, не все: на стене сбоку, каквондешь в церковь, намалевал Вакула черта в аду, такого гадкого, что все плевали, когда проходили мимо; а бабы, кактолькорасплакивалось у них на руках дитя подносилиего к картине и говорили: «Он бачь, яка каканамалевана!» – и дитя, удерживаяслезенки, косилось на картину и жалось к груди своей матери» [8].

Упродовж 1930-х рр. храм було майже зруйновано. В одній із його частин розміщувалося зерносховище. Після Другої світової війни приміщення використовувалося райспоживспількою.

Для реставрації споруди у Диканці вирішальне значення мало відновлення гоголівських місць в Україні (до 175-річного ювілею письменника, що припадав на 1984 рік). Було відновлено родовий маєток класика, у с. Гоголеве Шишацького району, відкрито музей-заповідник. У травні 1993 р. було відроджено Свято-Троїцький храм[9].

Православні храми Полтавщини і донині зберігають свою велич, історичних дух та неповторний християнський колорит. Вони, немовби мовчазні вартові, спостерігають за нами, нагадуючи про героїчне минуле і вимагаючи не робити помилок у майбутньому. Історія культового будівництва на Полтавщині вимагає системних і більш глибоких розвідок.

Джерела та література

1. Історія релігії в Україні [Текст] : навч. посібник для вищих навч. закл. / А. М. Колодний [та ін] ; ред. А. М. Колодний, П. Л. Яроцький ; НАН України, Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди. Від-ня релігієзнавства. - К. : Знання, 1999. - 736 с.
2. Архангело-Михайлівська церква (Глобине)[Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Христоріздвяна_церква_\(Вергуни\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Христоріздвяна_церква_(Вергуни)) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Диканька>[Електронний ресурс] – Режим доступу:<https://tourist.pl.ua/2016/06/dykanka/>
3. Миколаївськацерква[Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://dykanka.at.ua/index/0-19>
4. Миколаївська церква (Диканька) [Електронний ресурс] – Режим доступу:<https://uk.wikipedia.org/wiki/%>
5. Гоголь НиколайНочь перед рождеством[Електронний ресурс] – Режим доступу:http://tulibrary.ru/gogol/noch_pered_rozhdestvom/2
6. Вечера на хуторєблиз Диканьки, часть 2 (Николай Гоголь)[Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://www.klassika.ru/read.html?proza/gogol/vechera2.txt&page=9>
7. Троїцька церква. По благословінню Владики Филипа. Діючий пам'ятник нашої історії смт Диканька.[Електронний ресурс] – Режим доступу:http://sergklymenko.narod.ru/Other_World/Photo/Ukraine.PivnichShid/TrinityChurch.htm

УДК 321:2(477)«199/20»

Дудка Лариса Олексіївна
*к.і.н., доцент кафедри
політології та права
Ніжинського державного
університету
імені Миколи Гоголя
(м. Ніжин)*

ГРОМАДСЬКІ РАДИ В КОНТЕКСТІ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

На основі аналізу нормативно-правової бази, що забезпечує правову основу регулювання державно-церковних відносин в сучасній Україні та з урахуванням сучасних наукових теорій істориків, релігієзнавців, політологів зроблено аналіз особливостей та характерних рис процесу становлення церкви як дієвого та повноправного інституту громадянського суспільства через систему утворення та діяльності громадських рад.